

חיים לישיבת צמח מיבנאל

זכרונות אלה הועברו לכתב מהקלטות זקני הישוב בגליל.
ההקלטות נערכו ע"י אורי שרפמן מבית-גן(יבנאל) והם רכושם הפרטי של בלהה ואורי שרפמן.
ההקלטות נמסרו באדיבותם לארכיון בית יגאל אלון בגינוסר לתועלת הציבור כולו.

חיים לישיבת צמח מיבנאל

אני חיים לישיבת צמח , הגעתי לארץ בשנת ה-10 וליבנאל בשנת ה-12.
המשפחה הגיעה ליבנאל בשנת ה-13.

בקיץ של אותה שנה היה המצב ביבנאל מתוח מאוד. ה"מאודים" הגיעו עד הירדן והציקו ליושבים היהודיים. ערביי עבודה ירדו גם הם עד הירדן וכולם רעדו מהם. מלחמיה (מנחמיה) ושאר הישובים, אז החלו בהקמתה של דגניה.

בקיץ של שנת 13, אני עבדתי כדורה, קצותי דורה בטיארות. אחותי הקטנה רחל הלכה להביא לי צהריים ונתקלה בדרך ב-4 רוכבים. הרוכבים לקחו ממנה את האוכל והיא ברחה הביתה בבכי רב. בבית, שמחו כמוכך שהרוכבים לא פגעו בה ורק לקחו את האוכל. זו היתה שנת ברכה ובטיארות היתה הרבה מאוד דורה. אחרי הארוע הזה, אני זוכר, נהרג דוד לנדאו. במושבה היו שני

שומרים, פינסקר כבר איננו ואת שמו של השני אינני זוכר. השומרים פחדו לעבור את השטח המת שכין המושבה אל שטחי הדורה ואז סידרו להם ליווי מאלומות. אני זוכר שפעם נתקלנו ברוכבים ופחדנו שהם יקיפו אותנו אז פשוט הדמנו את הרגליים וברחנו. היינו אז שמונה בחורים והיו לנו שמונה רובים. שמונה רובים - זה היה הרבה כוח. אילו התפרסנו בטח בצורה איסטרטגית - אבל לא הבינונו שום דבר באותם הימים. שמונה רובים יכלו לשמור מושבה שלמה. אני זוכר שברחנו לכיוון המושבה. בלידך רץ הראשון, הוא היה הצעיר שבינינו.

אנחנו הלכנו, לא רצנו, שמרנו שלא יקיפו אותנו וצעקנו שיבואו להציל. איזו בושה שזו היתה! ובכל זאת אמרנו לעצמנו שאנחנו צריכים להגן ולא לברוח וכך נסוגנו לאט לאט ואז ראינו שאליהו נשאר שמה אז שמנו כדור ברובה וביחד "דפקנו" כדור, הבהלה היתה גדולה. הערבים שבעצם רכבו על חמורים קפצו מהחמורים וברחו. אחר כך התברר לנו שזו היתה שלירה שהלכה מעמק הירדן לעכו ואנחנו נבהלנו מהשקיים שהתנדדו להם מצדי החמורים. אליהו ישב לו וצפה בכל העניין.

כעבור שנים הכינותי את המקרה הזה. שמונה בחורים עם שמונה רובים - באותם הימים זה היה כוח גדול מאוד.

המלחמה הראשונה עברה עלינו ביבנאל. כשפרצה המלחמה הראשונה היו שנים טובות כגליל היו הרבה גשמים והיתה הרבה תבואה. ביהודה ובגליל העליון היה ממש רעב באותם הימים. הסוחרים היו באים אלינו כדי לקנות את התבואה. היו שוכרים אצלנו את העגלות ומובילים את התבואה. גם לכיירות הובלנו תבואה. היינו נוסעים לכיירות דרך מטולה יום ולילה בלי הפסקה, בדרך כלל לא נסענו בדרך הרגילה כדי לא להתקל בשוטרים. בטבריה היתה תחנת משטרה ושם חפשו רשיונות. בדרך כלל נתנו רשיונות לכמויות קטנות. הכמות הגדולה שמוותר היה לקחת היתה 400 קילו, על רשיון כזה היו לוקחים כמות של 4 קונטאר שזו כמות של טונה אחת. היו לוקחים על העגלה כמות של פי 10 מהכמות שהיתה מותרת ברשיון. הסוחרים היו יהודים מטבריה. אני זוכר יהודי אחד מטבריה בשם אברהם-ברוך והיה לו אח שפעם היה שוחט במנחמיה שהיה בכיירות.

היינו לוקחים שעורה בשביל הפרדות אבל תמיד לקחנו איזה קונטאר שעורה ובאם היה חיפוש היינו אומרים שזו השעורה נשביל הפרדות. באופן כזה נסענו. בדרך כלל נסענו וברוך כלל כמה עגלות. לנו היו שתי עגלות. אנחנו שמחנו מאוד באם הזדמן לנו טרמפיסט בדרך, כי בדרך כלל היה מחליף אותנו בדרך. בדרך כלל לא נסענו דרך טבריה כי אז המשטרה היתה מוצאת שהיו לנו 4 קונטאר במקום 400 קילו. בדרך כלל ירדנו בוואדי היורד למצפה וממצפה היינו יורדים למעין ומהמעין היינו נוסעים דרך השדות בדרך לא דרך. היורדות היו איומות. אני זוכר שפעם באתי לראש פינה והזדמן לי טרמפיסט מכפר אחד שעל יד צפת. לכפר קראו ביריה. הבחור הזה רצה להגיע לכיירות ושמחתי מאוד כי היה לי קצת חוס. נתתי לו את המושכות והלכתי לישון. כשירדנו לוואדי מראש פינה, אומר לי הטרמפיסט - יש כאן חיילים טורקיים והם רוצים לשים לנו על העגלה חייל טורקי אחד עם שק חיטה, הם רוצים שאנחנו ניקח אותו לסיידה, אני חשבתי שסיידה זה יסוד והוא חשב סיידה - צידון. המשכנו לנסוע וכשהגענו ליסוד רצינו להוריד את החייל והוא לא רוצה לרדת, אמר שניקח אותו למטולה. המשכנו בדרך והנה לפני המעין ראינו רוכבים באים, הממשלה סדרה רוכבים מתנדבים שישמרו שלא יוציאו חיטה מהסביבה הזאת. אמר החייל - תנולי 4 מדג'ידיות ואני אסתדר עם הרוכבים האלה ואמנם הוא בתן להם ואנחנו המשכנו. כשהיה צריך לעלות למטולה היתה הדרך ממש איומה. העגלות היו עמוסות מאוד ואנחנו די פחדנו. בעגלה אחת נסעתי אני ובעגלה השניה נסע צבי בקר שאמור היה לקחת את משפחתו ממטולה בדרך חזרה מכיירות. החייל לא רצה לא רצה לרדת, די פחדנו ממנו ולא רצינו להכנס למושבה אתו, נסענו עד הנפחיה לפני המושבה.

אז הלכנו ללישנסקי שהיה המוכתר, אכלנו ושתינו לספרנו לו שיש לנו "עסק" עם חייל שלא רוצה לרדת מהעגלה. אצל לישנסקי התחבא איזה אפנדי אחד והוא אמר - בוא נעזור להם. הלכנו לעגלות ושוב אמרנו לחייל שירד, הוא לא רצה. לקחנו את שק החיטה והורדנו אותו ליד הנפח. רוצים להתחיל לנסוע ניגש החייל לעגלה שלי שעמדה ראשונה והוריד את ה"ראשיות" מהפרדות. היתה שם ירידה איזומה ואז אני אמרתי - איך נרד בלי "ראשיות" ואז צבי בקר התחיל לכעוס והתחילו להשליך אבנים אחד על השני. צבי בקר היה בחור בריא וחסון אבל גם הערבי היה בחור בריא וצבי בקר זרק עליו אבן אחת שפגעה בו ופצעה את הערבי. האבנים במטולה היו אבנים מחודדות לכנות. הערבי נפצע ברגל. פחדנו מאוד ואז הגיעו לישנסקי עם האפנדי, החייל התחיל להשתולל - אתה אפנדי, עריק, אתה רוצה ללמד אותי? בקיצור היתה מהומה גדולה ולא ידענו מה לעשות ואז הגיע ברנר שהיה ענק וגיבור, הוא צעק לנו, עלו על העגלות וסעו. עלינו על העגלות וברנר נתן לערבי הזה שתי סטירות והערבי נפל בצעקות. המשכנו לנסוע והגענו לביירות. פרקנו את המטען ובדרך חזרה היינו לוקחים טבק. כשהזרנו היינו חוזרים דרך נבטיה. בנבטיה היינו משלמים הרבה כסף בתור בקשיש כדי שנוכל לעבור. העגלות שנסענו בהן היו עגלות אמריקניות אני זוכר שהכביש לנבטיה היה כביש אבנים וכשהיינו עולים על הכביש הזה היינו קופצים והראש כאב כאילו קפצו לנו כדורים בתוך הראש.

כעבור שנה מהמקרה הזה, אני זוכר שהגעתי לצמח כדי למכור את הגזרן לנסים מזרחי שהיה בן דודו של רחמים מזרחי מטבריה, או לתדרוס, בכל אופן כמו שאני עומד שם בצמח אני רואה את החייל הערבי. קפצתי לתוך החנות, מיזל שעמד ודיבר אתי בא אחרי ואומר לי - חלים מה קרה? ואז אני מראה לו - אתה רואה את החייל הצולע שהולך כאן? - הזמן קצר לי לספר לך את הסיפור הזה אבל חשוב לי מאוד שהוא לא יראה אותי. יצא מיזל ונעמד על יד העגלה ואז אני שומע מהחנות שהוא מברך אותו לשלום ושואל אותו מה קרה לו שהוא צולע, ואז סיפר לו החייל בערבית את המקרה - יהודי אחד, כלב, ...

כשסללו את הכביש מטבריה לחיפה הטילו התורכים קילומטר כביש על כל ישוב ומושבה. קמאל פאשה שלח את ג'מיל פאשה לטבריה והוא חילק את הכביש החל מראש פלנה ועד חיפה. כל ישוב יהודי או ערבי, קיבל קטע כביש. לנו היה קילומטר.

מקום הריכוז שלנו היה במגדל. עבדו ביום ובלילה מפני שרצו לסיים את הכביש לפני החורף. אני חושב שזה היה בתשרי והיו לנו כחודשיים כדי לסיים את העבודה לפני הגשמים. עבדנו ביום ועבדנו בלילה. אנשים רבים עבדו בכביש הזה. אני זוכר שבאחד הלילות נסעתי בדרך ופתאום שמעתי צעקות וראיתי שהדליקו אש. הכביש כבר היה גמור, סלול, וצריך היה לשים חזרה את

ה"חזרה". החזרה הזאת היתה ליד מיצפה, שם היו חופרים אותה ומובילים אותה לכביש. כדי שיהיה נוח יותר חפרו מתחת להר וכשחפרו בלי חוכמה ההר היה נופל. ואני זוכר שפועל אחד מבין הפועלים התימנים שהיו שם נהרג. באתי ראשון עם העגלה ושמו לי את האיש על העגלה. האיש עוד היה חי ונאנח. הבאתי אותו לקרמר ושם מת.

אנחנו עבדנו כסוחרה. סוחרה זו מילה תורכית בעברית קראו לזה "אנגריה" מילה תלמודית. מרכז הסוחרה היה בנצרת. העברנו תבואה משפרעם לנצרת. כל יום נסענו לשופרעם להוביל דורה לנצרת. הכביש היה כביש תורכי, החצץ התערבב עם החזרה והפרדות היו שוקעות בבוץ הזה. זו היתה שנה של גשמים ובכלל מי שנפשו היתה יקרה לו לא נסע לבד. אני זוכר שעבדו שם פנחס שיינמן שעבד אצל אביגדור יופה לייזער שיינוק ואחרים. יום אחד, אני זוכר, יצאנו בבוקר לשפרעם ונא אתנו אחד מהאחים שליטא, בחור גבוה וחזק בא עם עגלה וזוג פרדות צעירות. ואם בני יכנאל נחשבו לבני עשירים אז בני סג'רה היו עניים מרודים כל ימי חייהם. הבחור הזה הגיע עם פרדות לא מפורזלות, כנראה שלא הספיק לו הכסף כדי לפרזל את הפרדות. שאלנו אותו - שליטא איך תסע? אז הוא אמר - בנצרת קשה למצוא בעל מקצוע אבל בשופרעם יש בעל מקצוע מומחה. הגענו לשפרעם, שליטא הלך לפרזל את הפרדות ואנחנו מלאנו את העגלות בדורה. משפרעם לנצרת היתה זו היתה עליה והפרדות של שליטא לא רוצות ללכת. ירד גשם שוטף והיה ערפל סמיך, הדרך היתה ממש רעה עד ציפוריה, בציפוריה התחיל הכביש. החלטנו בינינו שהיות והגענו לכביש נוכל עכשיו לנסוע. היה לילה ולא ראינו אחד את השני אבל אפשר לומר שהרגשנו אחד את השני, היו כעשר עגלות ולא ידענו אם שליטא נוסע או לא אבל ההנחה היתה שכולם נוסעים בשירה הזאת. עלינו על הגבעה ומשם היתה ירידה גדולה מאוד, הפחד היה רב איך נעבור את הירידה הזאת - על הגבעה מי שהוא ראה את שליטא מניגש לחיילים גרמניים שעמדו ליד הלורי שלהם ועשו להם אוכל. איך שהוא הגענו למנזר ולתחנה, אי אפשר היה לפרק שם, צריך היה לפרק וללכת אחורה. אנחנו נכנסנו ומצאנו שם עגלות ותומות לשוורים של הצבא. ירד גשם והיה קר מאוד. התפטרנו מהדורה ונסענו לחאן, בחאן העמדנו גם את הפרדות. באנו כל כך עייפים שלא הלכנו לאכול. בדרך כלל היינו אוכלים לבן עם גבינה. בלילה הזה לא הלכנו לאכול, היינו כל עייפים והדרך ארכה פי שלוש. גופן הדליק אש וכל אחד קפץ מעל האש כדי להתחמם קצת. בלילה מעיר אותי פנחס שיינמן ושואל - איפה שליטא? האם הוא בא? ואני אומר לו - לא יודע. אנחנו מחפשים בינינו ושליטא איננו. אם יודע בגליל שאנחנו השארנו אותו, מה יהיה? אין לנו מקום בגליל.

המנהל של כל העסק הזה היה וייבשטיין מסג'רה, עוד לא היתה התאחדות האכרים. בבוקר צריך היה לנסוע לחפש את שליטא, ומכיון שאף אחד לא רצה לנסוע לא רצו גם להפיל גורל, קופץ חיים ואומר אנחנו נוסעים עם שלמה דבורה (רוסטיג) שאפילו מגפיים לא היו לו והיה לכוש בסמרטוטים. התלכשנו בבגדים שהיו רטובים מהגשם וכמו שאנחנו רותמים את הפרדות מגיע שליטא והעגלה שלו. הוא לא יכול היה לרדת מהעגלה והתחיל לבכות, בכה ובכה. עד שהורידו אותו.

את הקמת הכביש קיבל משרד המושבות, מרכזו היה בטבריה, המנהל שלו היה גליקין. זה היה בזמן שהוא ניהל את מגדל. השטח התחיל במקום שעכשיו נמצאת תחנת החשמל של המוביל, במקום הזה, על הגבעה עמדה טחנת רוח שהעלתה מים למנזר.

גליקין היה המנהל האחראי, דוסטרובסקי היה אחראי על העגלות מנחם גרובובסקי מראש פינה היה המשגיח.

אני עבדתי שם. אינני יודע מדוע לא מצאתי חן בעיני דוסטרובסקי, אולי מפני שהייתי שיגף גדול. הרגשתי שהיהודי הזה איבד אוהב אותי וחותר תחתי. יום אחד בא גרובובסקי ואמר - מי שהעגלה שלו לא תהיה מספיק גדולה יפוטר, מי שהפרדות שלו לא תהינה טובות יפוטר. אני ואחי עבדנו, צרינו להרויח את החצי לירה. ידענו שאנחנו נעלה ראשונים בגורל המפורטים אבל החלטנו להשאר ולעבוד. אחת העגלות שלנו היתה גדולה רחבה ועמוקה ועגלה זו עבדה זמן רב. העגלה השניה היתה עגלה קטנה. היו לנו שתי זוגות של פרדות זוג אחד של פרדות גדולות וזוג אחד של פרדות קטנות, רגילות. לקחנו את הפרדות הגדולות ורתמנו לעגלה הקטנה ואח הרגילות רתמנו לעגלה הגדולה. בבוקר לפני שיצאנו לעבודה בא דוסטרובסקי עם גרובובסקי והתחילו לסלק הביתה - אתה תסע הביתה, אתה תסע הביתה, כשבאו אלי ראו - זוג פרדות ענקיות ואחר כך ראה עגלה ענקית ולא היתה להם ברירה והשאירו אותי ואת אחי. היו ואלי 50 עגלות מכל הגליל.

אני הייתי הגזבר של הכביש שנשלל בין יבנה לבין מגדל. הייתי גם המזכיר של הכביש. זה היה אחרי שנגמרה העבודה בטבק, לובלינר לא רצה לקנות את הטבק ובאזור נשארו כל הפועלים בלי עבודה. אינני זוכר באיזו שנה זה היה. הכביש לא נולד מפני שרצו לסלול כביש אלא מפני שלא היתה עבודה. זו היתה יוזמה של פיק"א. אני חושב שהתאחדות האכרים עדיין לא היתה קיימת ובשיתוף עם פיק"א היה איזה "פונד" אמריקני.

בזמן המלחמה הראשונה הובלנו תבואה לפתח תקוה כמו שהובלנו לבירות. המלחמה נמשכה 4-5 שנים ואנחנו לא מכרנו את כל התבואה, מלאנו את המחסנים שלנו.

כאשר שהו מגורשי יפו בטבריה היתה שם משפחת בקר, אהרון בקר ותנו של זלצר. אחת האחיות, מניה, באה לבקר הרבה בביתנו. פעם אחת בקשה שאקח אותה לפתח תקוה. היא היתה בחורה צעירה, אז למה שלא אקח אותה?

מלאנו שתי עגלות ויצאנו ביום חמישי לפנות בוקר מיבנאל בדרך לפתח תקוה. לפתח תקוה נסענו דרך וואדי מילק. ביום רביעי בערב מלאנו את החבואה בשקים וצריכים היינו חוטים כדי לתפור את השקים. בחנות של ברקוביץ לא היו חוטים, מר עושה חיים? הולך ברגל לטבריה - הפרדות דשו ואי אפשר היה לקחת פרדה. חיים הולך לטבריה, לונה חוטים וחוזר ברגל בחזרה בדרך שעברה בין השדות של כנרת איפה שעומד היום בית החולים. היה לילה והיתה מלחמה ואני הולך לי בין העצים לבדי ומחזיק את החוטים וחושב לי מחשבות. פתאום אני שומע רעש גדול החסידות נבהלו וברחו וגם אני נבהלתי וברחתי. הגעתי ליבנאל, תפרנו את השקים, מלאנו את העגלה ולפנות בוקר יצאנו לפתח תקוה.

הגענו ביום ששי ורוקנו את העגלה. אני בשבת לא נוסע והיו לי קרובים, לה היתה דודה. ביום ראשון בבוקר, קמנו כדי לחזור הביתה, יצאנו מפתח תקוה, סטופ! לא נתנו לנו לצאת. היה איזה עסק ריגול והמושבה מלאה חיילים תורכיים, לא נתנו לצאת. חזרתי חזרה ובאתי לשוק. שם היתה הפוסטה, זה היה מקום מרכזי. כמו עיני ראיתי איך החיילים התורכיים סוחבים את המוכתר ומכים אותו. היה פחד גדול על המושבה. ובאמת לא ידעתי איך לחזור לגליל. אמרו לי ללכת לאברהם שפירא הוא היה המוכתר הראשי. הלכתי עם הבחורה לאברהם שפירא. הקצין של המשטרה ישב במלון. שפירא ישב ואכל ארוחת בוקר, שפירא היה אדם גבוה והיו לו בנות יפות בין אלה היתה זו שהגישה לו את ארוחת הבוקר. לא ידעתי לאן נכנס כל האובל שאכל, מה ידעתי אני? הרי בסך הכל באתי מהגליל. בכל אופן שפירא האריך ימים ומת בגיל 90. הגיע התור שלנו, באנו אליו וסיפרנו לו את הבעיה ואז הוא אמר - הצרה שלכם היא הצרה של כולנו.

ואז אמר לנו - בואו. הוא הלך קדימה ואנחנו הלכנו אחריו. באנו למשטרה ושם קיבלו אותנו ביראת כבוד. קראו לנו, שפירא אמר להם משהו וקיבלנו רשות לצאת. כשיצאנו מפתח תקוה שמענו שמתפשים את ליזנסקי. אנחנו נסענו הביתה והגענו בשלום.

כולנו היינו אנשים צעירים בבית-גן. ואת הבחירות לועד אפשר לדמות לאכילת חמיצת סלק, היום אכלנו בורשט (חמיצה) למחרת שפכנו אותה ושוב החזרנו טריה לצלחת. אם נבחרת לועד בשנה אחת ולא נבחרת בשנה שאחריה, נבחרת כעבור שנתיים וכך התחלפו האנשים בועד- היום היה בועד ברוך גרינברג ויצחק שרפמן ואחריהם היו גרינברג ומקלר ואחריהם היו וקסלר ומישהו אחר.

יום אחד, אחרי שכבר היתה התאחדות האכרים, היתה מריבה עם חרל"פ. שמעון מקלר היה הבורר של חרל"פ וועד בית-גן היה צריך בורר. נדבק אלי מיכאל נוסנבוים ורצה שאני אהיה הבורר מטעם ועד בית גן. הסכמתי בהנאי שלא תהינה תביעות פליליות. באנו לישיבה, הטוען היה יצחק שרפמן ותיכף התחיל עם תביעות פליליות - אתה לקחת ואתה ככה ואתה ככה - אני התפטרתי מיד מתפקידי.

אין לי מה לספר בקשר עם הכביש של בית גן, אני הייתי בועד הכביש והתפטרתי בגלל מריבה שפרצה ביני לבין שמואל צימרמן. אני הייתי גם הגזבר וגם הדובר. כשרצו לסלול כביש מכינרת בדרך אלכסונית לבית גן, טענתי שהרחוב הזה צר מדי לגדל משפחה וילדים. את רוב הכסף לסלילת הכביש הזה נתנה פיק"א. הכביש של בית-גן יבנאל היה השותפות עם המשרד הארץ-ישראלי. אינני רוצה ללמד זכות או חובה על שמואל צימרמן, הייתי מחוץ לעניינים, ניהלתי את הקמה ולא את השגת הכספים. כשאמרתי שהכביש יהיה משם, שמואל צימרמן קפץ - חיים לא נותן לי להסדיר את העניין, לו לא הוא אז כבר היה כביש במושבה, אני מיד התפטרתי.

בשנה השניה להיותי ביבנאל, נכנס מיכאל נוסנבוים לוועד המושבה. הוא אמר שלא "השומר" שומר את המושבה כי אם המושבה שומרת את "השומר". וכאשר צריך היה לעשות את החוזה השנתי פרצו חילוקי דעות קשים וכנראה ש"השומר" אמר - תראו בלעדיו לא תוכלו להסתדר - אז הוא כנראה אמר- נראה לכם שאפשר להסתדר גם בלעדיכם ואז קיבלו את השמירה אריה אברמסון ולנדאו. את השמירה הם קיבלו אחרי החגים, אחרי סוכות.

באותו זמן אחי ואני נפרדנו מאבא והתחלנו לעבוד לחוד, לא היה כסף וכאשר בא אריה אברמסון והציע לי ללכת לשמור, הסכמתי.

כמובן שהסכמנו על המחיר. בראש חודש טבת יצאתי לשמור יחד עם גלר. היו פה שני אחים גלר, גלר מכוגר יותר וגלר הצעיר ובכן, נקבע שאני אשמור יחד עם גלר המכוגר. הוא כבר היה שומר ו היה לו נסיון וכך שעקר האחיות בשמירה היתה עליו, וכך הסתובבנו במושבה גלר ואני. ואז התחילו גשמים ופרצה המלחמה. בשנות המלחמה היו פה שנים גשומות מאוד, גשמים בלי סוף. לשמור היינו שומרים עד שלוש כלי בשלוש וחצי היינו קמים לחד לפרדות ולהכין לזריעה. האכרים היו מתחילים את העבודה בלילה. בשבת כולם ישנו. שבת אחת, שמרנו, הוא הלך קודם ואני אחריו ניגשנו לכל פושפש, בדקנו אם הוא סגור היטב, היינו מגיעים לליזער שיינוק ומשם לא היינו יורדים לדלת של סחין אלא עושים אלכסון, עמד שם אקליפטוס. הוא הלך לפני ואני אחריו וכבר התחיל להאיר. הלכתי אחריו בעיניים כמעט עצומות, וכמו שאני הולך, הרגשתי שלש משהו ליד האקליפטוס. הייתי בטוח שזה חתול או כלב ונתתי בעיטה ברגל וזה נתן צעקה, זה שהלך לפני נתן תיכף ירייה באקדח. זה היה הערבי שעבד אצל שיינוק, פשוט יצא לעשות את צרכיו ליד האקליפטוס,

הערבי קפץ במהירות לעבר הדלת והערביה שעמדה מאחורי הדלת נפלה ונתנה צעקה איומה. אליעזר שיינוק יצא אל המרפסת בפיג'אמה וצעק - הרגתם ערבי!

ליבנאל באתי בקיץ, בחודש תמוז, אחרי שבועות ולא היה מה לעשות ביבנאל. אבל לפני כן באנו לעין גנים. כשאבא ראה את החול בעין גנים, שאל - פה מתישבים, פה? הלא כאן זה רק חול, אנחנו ניסע לגליל, מספרים לי שבגליל יש אדמה ולא חול. אנחנו באנו מאוקראינה ושם היתה אדמה שחורה ואדמה אדומה עמוקה ולא חול, וכך נסענו הגלילה. הוא צחק כשראה את האכרים, גם כן אכרים, אמר. קודם כל באנו למרחביה ומשם באנו ליבנאל. את השם יבנאל שמענו בחיפה.

אבל התברר שמלחמיה משכה יותר מאשר יבנאל. פיק"א סידרה להם מים מהירדן. תעלה שהזרימה מים לחלקות, התעלה התרוממה כך שלכל אכר היו 7 דונמים של השקאה. אבא אמר - פה אנחנו נשב, כאן אפשר לגדל ירק. אז נמצא יהודי אחד ששמו היה קוטקין, בנו הגדול היה צריך ללכת לצבא והוא החליט לעזוב את מלחמיה ולהסתדר בחיפה. מה יעשה במלחמיה? וכך השתוינו, בקנה את הנחלה עם הפרדות כ-5,000 פרנק כולל הבית. אבל לגמור לבד אי אפשר היה, צריך היה את רוזניק הפקיד של פיק"א. מלחמיה נראתה טוב, היו שם גרנות גדולים ולאט לאט נהינו מומחים אבל חכינו לרוזניק שהיה בפריס. בינתיים עברו 6 חודשים. אבל מכיון שלא היתה עבודה וחילפשו בשבילי עבודה אז עבדתי ביבנאל.

פיק"א סידרה אז את החלוקה החדשה של האדמות והשמסין לא היתה שייכת ליבנאל, האנשים שהיו שם ברחו, אז בנו את החלק החדש, הוסיפו 10 בתים לכיוון בית-גן והוסיפו את השמסין. אני עבדתי בחלוקה החדשה. אני חייב לציין שאליעזר שיינוק ואחרים לא הסכימו לחלוקה החדשה והיו בעיות. כשנגמרה העבודה הזאת, קיבל "השומר" ששמר ביבנאל חופשה לשבועיים לפני עונת החורף, בא אלי חיים צימרמן והציע לי שאני אשמור. אמר לי - אם תלך לבורן (ברוך) רזניק אל הגורן, הוא ילמד אותך להחזיק רובה והוא גם יראה לך איך שומרים. אז באתי לבורן והוא הראה לי איך להשתמש ברובה וסובב אתי פעם אחת במושבה ואז אני שמרתי על המושבה. אמנם בדרך כלל שמרו שניים. היה קיץ והגליל די יפה בקיץ היה יפה כלילה הייתי הולך לטייל ומתגרה בכלבים. הייתי מגיע לנרקוביץ שמה היתה לליפשיץ טחנה בפינה בדיוק והיה שם שער גרוול. לימדו אותי שכאשר אגיע לפינה לפני שאקיף את המושבה עלי להסתכל היטב בפינה. אני הייתי בא עומד לי ליד המשקוף, נח ומתבונן, מסתובב שומע ופונה חזרה למושבה. יום אחד, זו היתה שבת, שמרתי לבדי, הגעתי לפינה ולא ראיתי כלום כי היה ערפל, מקשיב ומתבונן והנה אני רואה איזה דבר לבן במרחק של 30 מטר ממני. מה זה יכול להיות? מן הדא? אני נשואל - אין תשובה. שמתו כדור ברובה ואני מתקדם וצועק והחפץ הזה מתרחק ממני, נבהלתי ממש. הסבא שלי אמר לי - אם אתה נבהל אל תברח, אם תברח אתה אבוד. תאזור כוח וחכה. התרחקתי כ-30 מטר מהקיר וההוא הולך אחרי.

אני מסתובב והולך מעבר לפינה, שקט המושבה ישנה. מה לעשות? לירות? הזהירו אותי שאם אני יורה לחינם, יצחקו ממנו כולם וגם יזכרו את זה כל ימי חיי. אז מה לעשות? החלטתי להתכוון אני מכניס כדור לקנה ואצבע על ההדק, אני הולך קדימה ו"הוא" הולך לפני. הגענו לירידה ואני חושב לעצמי - הוא רוצה שארד לוואדי?, אני לא יורד, נעצרת ואמרתי לעצמי - מכאן אני לא זז עד הבוקר. ישבתי במקום והסתכלתי על "הדבר" הגה. בינתיים התחיל להאיר ומה אני רואה - הכריכה, באותו יום ששי סיכדו את הכריכה בלבן והערפל שיחק אתי משחק.

הטבק - אני זוכר שבא מדריך בשם קוזינוב, מומחה לטבק. הוא בא מטעם פיק"א. לימד אותנו לעשות משתלות, איך לשתול את הטבק ואיך לטפל בו. זו היתה עבודה בלי טרקטור ודרשה מעט מאוד מים. בעת השתילה היו שופכים טיפת מים בכד. היו ששתלו בעזרת מכונה מיוחדת שסידר ליפשיץ. למכונה הזו היה מחובר כד שהיה מתמלא במים - מצד אחד יצא השתיל ומצד שני בלחיצה יצאו מים. הטבק הבטיח להיות משק עזר רווחי לאכרים, אבל כהרגלם של יהודים, ראו שמעט זה טוב אז רצו יותר ועשו יותר ואז לא היה למי למכור את הטבק. וכשלא היה למי למכור את הטבק התערבה התאחדות האכרים. מיכאל ניסנבויס היה מנהל ההתאחדות. התקשרו עם יהודי בשם לובלינר והוא קנה את כל הטבק. הוא היה יהודי ציוני מגרמניה. בשנה השניה עשו חוזה עם לובלינר מלכתחילה. אריה שעבד קודם בכנרת ובמדל אמר לי - בוא נביא פועלים יהודים מפקיעין. אוטובוס לא היה וגם דרך לא היתה. לקחתי את הפרדה שלי ופרזלתי אותה לאריה היתה פרדה מפורזלת. וכך שבינו, אריה ואני והצטרף אלינו מצליח בכור על חמור נסענו לפקיעין. כמובן שזה היה בגדר סוד. אנחנו החלטנו לעשות את עבודת הטבק עם פועלים יהודים בלבד. וכך נסענו למצפה קודם ואחר כך לחיטין ומחיטין נסענו לרמיה, כשהגענו לרמיה התחיל הלילה. זה היה כשבועיים לפני פורים. בדרך עובר נחל והמים מניעים טחנות, כך שהיתה תבועה בנחל. משם הדרך לפקיעין מתרוממת בעליה גדולה מאוד. ברמיה אמרו לנו שיש שודדים בדרך ויש גם ג'ש (צבא). לא נבהלנו והחלטנו להמשיך חצינו את הנחל ועלינו בוואדי ובחוץ לילה. כשהגענו למעלה על ההר, הסתכלנו מסביב וראינו סלעים ואבנים כל סלע בגודל של בית. איך נעבור את הסלעים האלה? החמור של מצליח שלא היה מפורזל סרב ללכת ואנחנו צחקנו ממנו - מצליח, אמרנו לו - קח את החמור על הגב. ועם החושך התחיל לרדת גשם ואז גם בא הפחד. איפה פקיעין? ובכלל איך נגיע, והשודדים? גיששנו בחושך והנה לפתע שמענו נביחה של כלב. אם יש כלב זה סימן לבני אדם, התחלנו לצעוק ואז יצאו ובאו אנשים, התברר שעברנו את פקיעין, האנשים הכניסו אותנו לכפר והביאו אותנו ליהודים. היו שם 10 משפחות יהודיות. היהודים שמחו מאוד לקראתנו, קיבלו אותנו יפה, האכילו אותנו השקו אותנו והלינו אותנו. למחרת בבוקר הראו לנו את בית הכנסת הישן ואת ארון הקודש.

כאשר ביקשנו מהם פועלים לעבודה בטבק, הם היו מוכנים לבוא בתנאי שניקח גם ערבים. כל הכפר היה מחוסר עבודה והם טענו שאינם יכולים להשאיר את המשפחות וללכת לעבוד, אם ניקח חצי יהודים וחצי ערבים הם יהיו מוכנים לבוא. אנחנו לא הסכמנו. בבוקר ראינו שהם הולכים לזרוע שעורה בדרך הסלעים, היו להם שקיות קטנות של זרעים ומכושים, כשראיתי את השדות שלהם נזכרתי במעשיה שקראתי פעם ברוסיה על איכר רוסי שהיו לו 4 שדות, שם את המחרשה על החמור והלך לזרוע. זרע שדה אחד, זרע שדה שני וזרע שדה רביעי אלא שאת השדה הרביעי לא מצא, חיפש וחיפש, עוד מעט ירד הערב, לקח את המחרשה הרים את העביה שלו ומצא את השדה הרביעי. כפקיעין יש המון מים זה פשוט הפתיע אותנו.

בדרך חזרה, אמרתי להם - לקח לנו יום שלם להגיע לכאן, אמרו לנו תוך 4 שעות תהיו בבית. הוציאו אותנו אל מחוץ לכפר והראו לנו את הדרך לחיטין ואמנם כעבור שתיים הגענו לחיטין משם נחצי שעה הייתי במגדל וממגדל הייתי בבית בסך הכל הדרך לקחה 4 שעות בלבד.

מה שקרה בסופו של דבר עם הטבק היה שלובלינר פשט את הרגל כתוצאה ממכס ששמו התורכים על הטבק אן מסביבה אחרת, בכל אופן לובלינר לא לקח יותר את הטבק ואנחנו נשארנו עם הטבק. הטבק היה מונח וכל רכוש האיכרים היה מונח בטבק הזה. התאחדות האכרים היתה בעסק אבל היו כאלה שלא רצו ללכת עם התאחדות האכרים "די שווארצע" - הפורצים, אנחנו התנגדנו לקו של ההתאחדות, היתה מחלוקת חריפה ביותר והטבק בינתיים נהרס. אז נבחר חיים יופה להנהלה. אני מצאתי דרך למכור את הטבק שלנו. הלכתי להתייעץ עם צדקיהו הרכבי, אביו של יהושפט הרכבי בכל אופן הלכתי להתייעץ אתו בחיפה. שם היה בית חרושת לטבק של ערבי אחד, איני זוכר כרגע מה שמו. מצאתי דרך למכור את הטבק של "השחורים". היתה לנו כמות מוגבלת של טבק, לא כמויות גדולות. בקיצור, נסעתי לחיפה לצדקיהו וביקשתי ממנו שיעשה טובה וישפיע על הערבי הזה. צדקיהו הלך אל הערבי והתרוועע אתו והוא הסכים ושלח בן-אדם לראות את הטבק ולגמור את העיסקה. אבל כמו בכל מקום קטן אנשים מתעניינים במה שעושים אנשים אחרים. פתאום חיים נוסע לחיפה ויורד בצ'ק פוסט, אז גייטל שואל את יענק"ל - למה פתאום חיים נוסע לחיפה ויורד בצ'ק פוסט? ולמה הוא נסע גם אתמול? ולמה הוא נסע גם בשבוע שעבר? כולם ראו שחיים לא יצא לחרוש וכבר התחילו לבלוש אחרי - מה אני עושה בחיפה. הנה אני עומד להכנס להרכבי ורואה שפבריקנט צופה בי נכנס, ומיד הוא חוזר ליבנאל ומספר - אתם יודעים לאן שהוא נסע? להרכבי. ומה הוא עשה אצל הרכבי? בקיצור, לא היה צריך להיות גאון גדול כדי להבין את כל השאר. בא חיים יופה להרכבי ואמר לו - למה שתמכור את הטבק של חיים, מכור את הטבק של כולנו.

וזו חיטל את כל העיסקה. הערבי יכול היה לקנות כמות מוגבלת בלבד אבל אם הוא צריך היה לקנות את כל הכמות, ביטל את כל העניין. אני לא עזבתי את זה. היינו באים לאסיפות של ההתאחדות ונחנקים מהטבק. קיבלנו מפיק"א 100 לירות ואילו לא היה עניין הטבק היינו בסדר גמור. אסיפות היו הרבה ונבחרה ועדת הטבק שהיו בה נציגים מכל הישובים. אני זוכר שהגברים היו באים לשיבות עם נשותיהם. באסיפה אחת הופיע חיים ניסנזון והציע לפנות לבעל מפעל יהודי שיקנה את הטבק. נבחרתי אני ודו כהן ועוד נציג אחד, איני זוכר מי זה היה. חיים יופה ושמואל צימרמן אינם כבר, אבל אני מוכרח להעיר שהדברים לא נעשו בתום לב אז. ישבתי עם דוד כהן בתל אביב וחשבנו מה צריך לעשות. הגענו לתל אביב ביום ששי. אומר לי דוד כהן - יש סיגריות שנקראות "אחדות" ובעל בית החרושת נמצא בירושלים, אני אסע לירושלים להפגש אתו. יש לי קרובים בירושלים ואבלה אתם את השבת. לי היתה אחות בתל אביב, אז נשארתי בתל אביב. וכל הזמן אני חושב מה ניתן לעשות ואל מי אפשר ללכת להתייעץ בעניין הזה. אינני סוחר ואינני קונה, את מי אני מכיר? ופתאום עלה במוחי הרעיון ללכת לדיזנגוף. הוא אמנם לא היה עדיין ראש עיר אבל היה אישיות ידועה וניהל עסקים. וכך אני הולך ברחוב ושואל איפה גר דיזנגוף, אמרו לי - שם ושם. כמוצאי שבת אני הולך אל ביתו. זה היה בנין בן שתי קומות או שלושה. לבית היו שתי כניסות, כניסה חגיגית וכניסה מאחורנית. אני עולה במדרגות ודופק בדלת, קופצת עוזרת ואומרת במה העניין? אני אומר לה אני צריך לראות את דיזנגוף, אומרת העוזרת - דיזנגוף נמצא בישיבה. אני מסתכל על הבנין, באמת כולו חשוך רק חלון אחד מאיר, וכמו שאני עומד ומדבר אתה, מופיע דיזנגוף מהכניסה האחורית ושואל - במה העניין? ואני אומר לו - שמע דיזנגוף, אני מכיר אותך מימי הגרוש מיפו, אני מיבנאל מהגליל ואני רוצה שתשמע אותי. אומר לי דיזנגוף, עכשיו תשע וחצי, ואני אדם זקן, אני מבקש שתבוא אלי ליפו.

ואמנם למחרת בבוקר, אני בא ליפו, יושב בקבלה ומחכה עם כל האחרים שמחכים, האולם היה מלא. בשעה תשע, פותח את הדלת, רואה אותי וקורא לי פנימה. סיפרתי לו את כל סיפור הטבק ואמרתי לו שאנחנו מחפשים אדם הקרוב לענייני הטבק שיסדר בית חרושת שיקח את הטבק שלנו ויעשה סיגריות. אז הוא אומר טוב ורושם לי פתק ליהודי אחד בשם אלכסנדר היושב ביפו ברחוב זה מזפר זה, - לך ותביא אותו אלי. אני הולך ובא לחנות ואני רואה שעל החנות יש שלט לובלינר, ואני חושב אוי ואבוי - אני נכנס ואומר ליהודי הזה - דיזנגוף שלח ואתי לקרוא לך. באנו לדיזנגוף ושוב דיזנגוף הזמין אותנו להכנס אליו והתחיל להסביר לו שאני יהודי מהגליל ויש לנו טבק וצריך שזה יהיה "כעשן תכלה".

צריך לעשות משהו - אמר היהודי הזה, אני צריך לחשוב על זה, תן לי קצת זמן. אני אומר לו - אני לא יחיד כאן, יש כאן עוד יהודי אחד, דוד כהן. אני אלך להפגש עם דוד כהן. הלכתי לרבנות והתמזל לי מזלי לפגוש אותו. ואז אני מצלצל לחיים יופה ומספר לו שהנה מצאתי דרך לפתור את הבעיה, פגשתי בדיזנגוף והוא התעניין בדבר הזה. חיים יופה היה יותר ישר מהצימרמנים. הוא אמר - זאת המצאה, בוא הביתה ונדבר. באתי אל היהודי כיפו והוא אמר לי - תראה דיברתי עם יהודי אחד מגרמניה אבל אני חושב שלא יצא מזה כלום. בכל אופן תבוא למחרת בבוקר. באתי למחרת והלכנו לדיזנגוף. אבל אני הייתי בסך הכל צ'וצ'יק ולא יכולתי בדיוק לטפל בנושא כזה. טלפנתי לחיים יופה, אבל הוא כנראה דיבר עם הצימרמנים והם התנגדו לכל העניין הזה. במקום לבוא ולעזור לפתור את הבעיה ו"לדפוק" את הברזל כשהוא עוד היה חם, הם קראו לי לחזור הביתה. באתי הביתה וראיתי שהתבר"ה בעצם רצו לקבור את העניין הזה, ובאמת הצליחו.

הפועלים הרבים גרו בצריפים ובאוהלים. היתה כאן קבוצת פועלים "שחריה". כשכולם התפזרו נשארה קבוצת שחריה, "נחיק" היה אחד החברים. כאשר עזבה קבוצת שחריה גר ושל בצריף. משה הסנדלר גר בצריף וגם חנה אכרמביץ גרה בצריף הזה. בזמן המלחמה הפונד האמריקני נתן כסף. היתה פה משפחה של בנאים, ראיתי שאחד מהם טמון פה בבית הקברות. הם בנו בנינים מלבנים לא שרופות, את הגגות הם מרחו בטיט והגשמים הרבים המיסו את הגגות האלה ולבנים נפלו והבתים התפרקו, אנשים בקושי ניצלו. רחל רבינוביץ היתה ביניהם, היא אחר כך נשרפה. אנחנו היינו קבצנים אמיתיים אבל הם היו מסכנים. הזמנים היו קשים מאוד. אני ראיתי עוני אמיתי בלמל חיי. אני זוכר את אבא נוסע ומשאיר לאמא קומקום מים קרים, אצא היתה אשה חולה, אבל היו אנשים שמצבם היה טוב יותר, לא שהיה טוב אבל היו קבצנים לא קבצנים מרודים - שמולביץ, ניסנזון ואחרים. אצל קרמר היה עובד איוט ונורא, היו כאלה שהסדרו טוב יותר מן ההתחלה.

אני זוכר שכאשר באנו ליבנאל, באותה שנה בא הברון לביקור והגליל קיבל אותו בכבוד מלכים. קודם באתי לבד ועבדתי בחור פועל ואחר כך נסעתי לרוסיה והבאתי את אבא שלי. אבא מכר את כל רכושו. באנו לכאן והסדרנו פה ביבנאל. כאשר בא הברון יצאנו אל מחוץ למוטבה וסידרנו לו שער גדול מכובד. אני יצאתי לפני הקהל הגדול ואמרתי שלדעתי מגיע לאבא שלי שער גדול

בנינו ונשקדנו לו בין שתי פרוזות ולך על התבונה, לא בכפר תכור אלא במנזר. ולקדחת